

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 8

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Elektron nashr. 390 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 7-avgustda ruxsat etildi.

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Musayeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori
Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.,(PhD) TAQU katta o'qituvchisi
Djudi Smetana, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Krissi Lyuis, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya
Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyea Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)

Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Benchmarking asosida oliy ta'lim muassasalarining raqobatbardoshlik xususiyatini oshirish.....	16
Qo'ng'irotboy Avezimbetovich Sharipov, Zaynutdinova Umida Djalolovna	
Mehnat resurslarini samarali boshqarish orqali ish bilan bandlikni ta'minlash	20
Shakarov Zafar Gafforovich	
Трансформация человеческого капитала в условиях цифровизации и внедрения искусственного интеллекта в банковскую экосистему	24
С.С. Исмаилов	
“Kreativ iqtisodiyot” va “kreativ industriya”: mohiyati, nazariy jihatlarining tahlili	32
Dusmuxamedov Oybek Suratbekovich	
Muammoli kreditlar va ularni bartaraf etish yo'llari.....	37
Tojiyev Sardor Dilmurod o'g'li	
Don mahsulotlari tarmog'ida mavjud kamchiliklar va ularning yechimlari	41
Sh.B. Donayev	
Eksportni rivojlantirish iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biridir	45
Xursandov Komiljon Maxmatkulovich	
Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha soliq ma'muriyatchiligini tashkil etish.....	49
Idirisov Alisher Otajonovich	
Institutsional investorlar faoliyatini tashkil etishning konseptual jihatlarini.....	53
Sultanov Maxmud Axmedovich	
Poverty in developing countries: new problems and solutions.....	57
Amirdjanova Sitara Sunnat kizi	
Факторы, влияющие на успешное функционирование скандинавской модели развития экономики	61
Вохидова Мехри Хасановна	
Анализ зарубежного опыта методологии оценки финансового потенциала развитых стран	69
Буранова Лола Вахобовна	
Мамлакатimizda islom moliyaviy xizmatlarini joriy etishning zarurligi.....	78
Babamatov Tolib Xakimovich	
Davlat-xususiy sheriklik loyihalarining tashkiliy-huquqiy mexanizmlari	83
S.A.Karabayev	
O'zbekiston tijorat banklarida valyuta operatsiyalarini amalga oshirish yo'llari	90
Yusupov Aziz Shuxratovich	
Sanoatda raqamli transformatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi	95
Gulbayeva Feruza Islamovna	
Oliy ta'lim muassasalarining mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri.....	102
Sherov Alisher Bakberganovich	
Maxsus kiyimlar tikishda foydalaniladigan gazlamalar tahlili	107
Sayidova Maftuna Hamroqul qizi	
O'zbekistonda elektron bank xizmatlarini o'zgartirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish	111
Umarova Malika Baxtiyarovna	
Оценка влияния налоговой системы на финансовое состояние организаций	116
Умида Юлдашева	
Теоретическое обоснование интернет-маркетинга в социальных сетях.....	120
Арипходжаев Саидамир Фузулиддинович	

Sport tashkilotining marketing strategiyasini ishlab chiqish.....	127
Ismoilov Sherzod Dilshodovich	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda klaster tizimini joriy qilish jarayonlari.....	132
Ziyadullayev G'ayrat Umidulla o'g'li	
Hududlar soliq salohiyatini oshirishda soliq risklarini boshqarishning zamonaviy tendensiyalari	138
Sharipov Narzullo G'ulomovich	
O'zbekistonning xalqaro bozordagi faoliyatini kengaytirishda marketing strategiyalaridan foydalanish samaradorligi.....	144
Shadieva Madina Djaloliddin qizi	
Xususiy tadbirkorlik va kichik biznes subyektlarining rivojlanish tendensiyalari.....	148
Jumanazarova Z.K.	
Xalqaro savdoning O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri	154
Rashidov Bekzod Ulug'bek o'g'li, Isayev Laziz Baxtiyorovich	
Oliygochlarni optimallashtirishda sinergiya samarasiga erishish yo'llari	158
Adizov Sanjar Rashidovich	
Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida bank tizimining barqarorligini ta'minlash asosida aholi kambag'allik darajasini qisqartirish	165
Xoliyorov Murod Qahramon o'g'li, Xoliyova Shoxista Qahramon qizi	
Концептуальная основа маркетинга в социальных сетях в туризме.....	174
Касимова Зилола Гуламиддиновна	
O'zbekistonda don mahsulotlari klasterlarida ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatini rivojlantirish	182
Alimov G'ayratjon Abduraxmon o'g'li	
Актуальные проблемы и пути решения приватизации государственного имущества в узбекистане	186
Шахзод Сайдуллаев	
Ttijorat bank daromadlaridagi risklarni baholash va boshqarishni takomillashtirish	192
Ahmedov Komron Muhammadaliyevich	
Sanoat korxonalarini iqtisodiy salohiyatini oshirishga ta'sir etuvchi omillar tahlili.....	196
Quyjanov Xurshid Abdullayevich	
Tashkilotning moliyaviy natijalarini hisobga olishda auditni takomillashtirish masalalari	200
Bakayev Xurshid Maxmudovich	
Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha hududlararo davlat soliq inspeksiyasi o'rni va ahamiyati	206
Normurzaev Umid Xolmurzaevich	
Анализ международного опыта в сфере тепличного овощеводства	214
Нурутдинова Зухра Алишеровна	
Hududda turizm xizmatlarini rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribalarining mohiyati	220
Madaminova Sanobar Askarovna	
Hududning iqtisodiy o'sishini "yashil" iqtisodiyot asosida shakllantirishning nazariy asoslari	226
Shomirzayev Abdug'affor Abdujabbor o'g'li	
Davlat tibbiy sug'urta jamg'armasi faoliyati tahlili.....	230
Umurzakova Mo'tabarxon Nodir qizi	
Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarining boshqarish tizimini takomillashtirish.....	234
Uzakova Umida Ruziyevna	
O'zbekistonda turistik majmualarni boshqarishning zamonaviy konsepsiyalari va yondashuvlarining metodologik jihatlar.....	241
Xomidov Qaxxorali Qurbonali o'g'li	
Aktiv va reaktiv quvvatlari tushunchasi va ularni soliqqa tortishdagi mavjud muammolar	247
Boykabilov Bahodir Mustafayevich	

Kichik sanoat zonalari korxona va mahsulotlar raqobatbardoshligini baholashga uslubiy yondashuv	251
Ozoda Batirovna Sakiyeva	
Investitsion jozibadorlikni baholashning uslubiy jihatlari	255
N.N.Zikrillayev	
Hududlarda turizm tarmoqlari infratuzilmasi va uni rivojlantirishni boshqarishning metodologik jihatlari	263
Saidova Dilfuza Abdufattohovna	
The connection of legal protection of geographical indications and state's economic growth	268
Almosova Shahnoza Sobirovna	
Kichik biznesning integratsiyalashuv mexanizmlarini shakllantirish	273
Israilov Rustam Ibragimovich	
Aksiyadorlik jamiyatlarida biznes jarayonlarni samarali boshqarishning nazariy asoslari va o'ziga xos xususiyatlari	277
D.D. Suvanova	
Оптимизация маркетинговой деятельности вузов узбекистана для привлечения абитуриентов	283
Шамшиева Наргизахон Носирхужа кизи	
Davlat budjetidan aholini uy-joy bilan ta'minlashning o'ziga xos xususiyatlari	290
Xannarov Komiljon Karimovich	
Tijorat banklarida transformatsiyalashuv jarayonlarining tahlili	296
Yoqubov Murodjon Valibekovich	
Роль инновационных инфраструктур в обеспечении конкурентоспособности промышленных предприятий	302
Каримов Хожакбар Махамаджон угли	
O'zbekiston qishloq xo'jaligida Osiyocha ishlab chiqarish usuliga asos solinishi	306
Abdulla Abduqodirov	
Kichik biznes korxonalari ishlab chiqarishida innovatsion jarayonlarni tadqiq qilish yo'llari	312
Nasrullayev Feruz Furqatovich	
Ijtimoiy-iqtisodiy adolat – barqaror rivojlanish kafolati	318
Alimov Nasimjon Hoshimovich	
“Istiqlol” memhonxonasi reklama faoliyati tahlili	322
Musayeva Shoirazimovna, Usmonova Dilfuza Ilhomovna	
To'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda asosiy belgilovchi omillar	328
Xaydarov Xurshidbek Latipjonovich	
Enhancing Industrial Efficiency through Integrative Sustainability Approaches	334
Kholmukhamedova Feruza	
Современные способы получения нефтяных битумов	338
Юлдашев Норбек Худайназарович, Махмудов Мухтор Жамолович, Комолов Руслан Илхомбекович	
O'zbekistonda agrobiznes orqali hududlarni rivojlantirish masalalari	342
Islomov Jamshed Davronovich	
Зарубежный опыт трансформации железнодорожной транспортной системы	347
Саримсакова Малохат Хикматуллаевна	
Sog'liqni saqlash sohasida davlat xususiy sherikligini tashkil etishning mintaqaviy xususiyatlari	351
Qurbanov Jumanazar Omonovich	
Savdo korxonalarida buxgalteriya hisobini tashkil etish hamda hisob siyosatini shakllantirish	354
Uzakov Utkir Abdusattarovich	
Sanoatda raqamli transformatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi	357
Gulbayeva Feruza Islamovna	

Ta'lim muassasalarida namunaviy shtat, jadvallarni tuzish tartiblarini takomillashtirish	364
Ortiqov Xamroqul Abdumajidovich	
Mamlakatimizda turizm sohasini istiqbolda rivojlantirishga ta'sir etuvchi ekzogen omillar tahlili	369
Yuldasheva Dilnoza Ulug'bekovna	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining masofaviy va boshqa xizmatlar bozorida raqobatni rivojlantirish masalalari.....	378
Ortiqov Oybek Abdullayevich	

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TIJORAT BANKLARINING MASOFAVIY VA BOSHQA XIZMATLAR BOZORIDA RAQOBATNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

ORCID: 0009-0007-8138-127X

Ortiqov Oybek AbdullayevichToshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil tadqiqotchisi, i.f.n., dotsent

Annotatsiya: Bank tizimida raqobatning kuchayishi banklar faoliyati samaradorligini va ko'rsatilayotgan bank mahsulotlari, ya'ni xizmatlari sifatini oshirishga yordam beradi. Bundan tashqari, banklarning xizmatlar bo'yicha belgilangan narx va komissiyalarga ta'sir ko'rsatib, ularning pasayib borishiga xizmat qiladi. Raqobatning kuchayishi banklarni ko'pincha ochiq chayqovchilik xarakteridagi operatsiyalarni ko'paytirishga va katta risklarni o'z zimmasiga olishga sabab bo'ladi va banklar faoliyatida xatarlar bilan bog'liq operatsiyalar hajmini kengaytirishga majbur qiladi. Bugungi kunda banklarning raqamli xizmatlari miqdor va sifat jihatdan yuksalib bormoqda va banklarning ushbu bozordagi o'rnini mustahkamlash bugungi kunda hal etilishi lozim bo'lgan masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining onlayn va boshqa xizmatlar bozorida faoliyati tadqiq etilgan va ushbu bozorda banklararo raqobatni rivojlantirish yuzasidan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: raqobat, onlayn xizmatlar, vositachilik xizmatlari, masofaviy xizmatlar, bank kartasi, mobil banking.

Abstract: Increased competition in the banking system helps to increase the efficiency of banks and the quality of banking products/services provided. In addition, it affects the prices and commissions set by banks for services, and serves to reduce them. On the other hand, in addition, the increase in competition causes banks to increase operations of an open speculative character and to take large risks, and forces them to expand the volume of operations related to risks in the banking activity. Today, the digital services of banks are increasing in quantity and quality, and strengthening the position of banks in this market is one of the issues that must be solved today. This article examines the activities of commercial banks of the Republic of Uzbekistan in the online and other services market, and develops scientific proposals and practical recommendations for the development of interbank competition in this market.

Key words: competition, online services, intermediary services, remote services, bank card, mobile banking.

Аннотация: Рост конкуренции в банковской системе способствует повышению эффективности работы банков и качества предоставляемых банковских продуктов/услуг. Кроме того, это влияет на цены и комиссии, устанавливаемые банками за услуги, и служит их снижению. С другой стороны, кроме того, усиление конкуренции заставляет банки увеличивать операции открытого спекулятивного характера и брать на себя большие риски, вынуждает их расширять объемы операций, связанных с рисками в банковской деятельности. Сегодня цифровые услуги банков растут в количестве и качестве, и укрепление позиций банков на этом рынке является одним из вопросов, которые необходимо решить уже сегодня. В данной статье рассматривается деятельность коммерческих банков Республики Узбекистан на рынке онлайн и других услуг, а также разрабатываются научные предложения и практические рекомендации по развитию межбанковской конкуренции на этом рынке.

Ключевые слова: конкуренция, онлайн-сервисы, посреднические услуги, дистанционные услуги, банковская карта, мобильный банкинг.

KIRISH

Jahonda COVID-19 pandemiyasi banklar faoliyatida mijozlarning an'anaviy filiallardan raqamli kanallardan foydalanishga o'tishini yanada rag'batlantirdi. Boston Consulting Group tomonidan chakana bank xizmatlari bozorida o'tkazilgan so'roviga ko'ra 16 ta yirik bozorda respondentlarning o'rtacha 13 foizi pandemiya

davrida birinchi marta onlayn-banking xizmatidan foydalangan¹. Ba'zi bozorlarda bu foiz ancha yuqori bo'lib, inqiroz davrida naqd pulsiz to'lovlar ham katta o'sishga erishdi. So'rovnoma ishtirok etgan respondentlarning 20 foizdan ortig'i internet-banking va bank mobil ilovalari kabi raqamli to'lov yechimlaridan foydalanishni ko'paytirganini, 10% dan ortig'i kredit va debet kartalaridan foydalanishiga o'z munosabatlarini bildirgan. Banklarning raqamli sotuv kanallariga o'tishi doimiy davom etadigan jaryon bo'lib hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi "2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF-5992-son² Farmoniga asosan "banklarning moliya bozorida teng raqobat sharoitlarini yaratish, kreditlashni faqat bozor shartlari asosida amalga oshirish, banklarning davlat resurslariga qaramligini pasaytirish, bank xizmati ko'rsatishni modernizatsiya qilish, banklarning samarali infratuzilmasini yaratish va faoliyatini avtomatlashtirish, shuningdek, banklar faoliyatiga xos bo'lmagan funksiyalarni bosqichma-bosqich bekor qilish orqali bank tizimining samaradorligini oshirish" vazifalari belgilab berildi. Shuningdek, banklar faoliyatida zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy qilish orqali masofaviy bank xizmatlari, shu jumladan, kontaktsiz to'lovlar soni va qamrovini kengaytirish banklarning raqamli bank xizmatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda banklar mahsulot va xizmatlar sifati, tezlik va samaradorlikka e'tibor qaratishi lozim. Buning uchun banklararo raqobat murakkablashib borayotgan sharoitda mijozlarni jalb qilish va ularga jozibador va qulay raqamli bank xizmatlarini taqdim etish orqali erishishi mumkin. Mijozlar bank xizmatlari bozorida mavjud xizmatlarni tanlab eng yaxshi va sifatli xizmatlardan foydalanadi.

Banklar raqamli platformalar orqali mijozlarga xizmatlarni taqdim etish bank biznesi ekotizimini o'zgartiradi. Biznes ekotizimi – o'zaro ta'sirga ega, bir-birini qo'llab-quvvatlovchi xizmatlarni ishlab chiqarish yoki iste'mol qilish orqali bir-biri uchun qiymat yaratadigan tashkilotlar, korxonalar hisoblanadi. Banklar mobil ilovalar va boshqa raqamli kanallar orqali turli subyektlar o'rtasidagi o'zaro aloqalar bilan bog'liq tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Banklararo raqobatning maqsadi bank xizmatlari bozoridagi ishtirokchilar uchun teng sharoitlarni ta'minlash bo'lsa, raqobatni tartibga solishning yakuniy natijasi, banklar faoliyatini optimallashtirish va bank mahsulotlari ya'ni xizmatlari sifatini oshirish hisoblanadi. Bank xizmatlari bozorida raqobatning kuchayishi bilan iqtisodiyot uchun kreditlarning ochiqligi oshadi, kreditlar foiz stavkalari pasayadi va qarz oluvchilar uchun tanlov oshib boradi. Bugungi kunda ko'pchilik mijozlar bir bank mijozi bo'lgan sharoitda bir vaqtning o'zida bir nechta banklarning mobil ilovalaridan foydalanishni afzal biladi. Sababi shuki, qaysidir bank ilovasida kartadan kartaga o'tkazmalarni limit doirasida tekinga amalga oshirish, boshqasida past foiz stavkada mikroqarzlarni olish yoki boshqa bir bankning mobil ilovasi orqali depozit xizmatlaridan foydalanish mumkin bo'ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Bank xizmatlari bozorida mahsulot va xizmatlarni ko'rsatish jarayonida raqamli texnologiyalarning qo'llanishi ortib borayotgan sharoitda banklarda biznes jarayonlarni qayta ko'rib chiqish, IT infratuzilmasini rivojlantirish va raqamlashtirishga ko'proq sarmoya kiritishni talab etadi. Chakana bank xizmatlari bozorida modulli va moslashuvchan xizmatlarning rivojlanib borishi yangi innovatsion mahsulot va xizmatlarga mijozlarning talabini oshiradi. Mobil qurilmalarning rivojlanib borishi mijozlarga banklarning onlayn kanallari orqali xizmatlardan foydalanishni rivojlantiradi. Raqamli xizmatlarning rivojlanishi mijozlar to'g'risida ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish zarur bazalarni shakllantirishda muhim hisoblanadi.

Anna Omarini tadqiqotlarida sun'iy intellekt va mashinani o'rganish bilan qo'llab-quvvatlanadigan ma'lumotlar oqimining keng doirasini tahlil qilish doimiy ravishda banklarga maqsadga muvofiq bo'lgan mahsulot va xizmatlarni taklif qilish imkonini beradi. Mijozlarni yaxshi bilish orqali qancha qo'shimcha xizmatlar taklif etishni aniqlash mumkin bo'ladi.³

Risman va boshqalar tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarda raqamli xizmatlar tijorat banklari tashqi raqobat muhitida o'zgarishlarga duch kelishi aniqlangan. Banklarning biznes modellarini o'zgartirish jarayonining bir qismi sifatida an'anaviy bank sanoati tarixiy imkoniyatlar va risklarni boshqarish imkoniyatlarini qo'lga kiritish uchun raqamli moliyadan foydalanishi kerak degan xulosaga kelishgan.⁴

1 Anna Omarini The Changing Landscape of Retail Banking and the Future of Digital Banking <https://link.springer.com>

2 <https://lex.uz>

3 Anna Omarini The Changing Landscape of Retail Banking and the Future of Digital Banking <https://link.springer.com>

4 Risman A., Mulyana B., Silvatika B. and Sulaeman A. (2021). The effect of digital finance on financial stability. 11(7), 1979–1984. doi:10.5267/j.msl.2021.3.012.

Raqamlashtirishning rivojlanishi an'anaviy tijorat banklarining onlayn xizmatlar bozoridagi ichki raqobati muhitiga ta'sir qiladi va bu qaysidir ma'noda tijorat banklari tomonidan xizmatlar, mahsulotlar, operatsiyalar va innovatsiyalarni jadallashtirishga yordam beradi. Mijozlarning manfaatlarini himoya qilish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish maqsadida hukumat bank sohasida tartibli raqobatni rag'batlantiradi. Bank faoliyatining kamroq konsentratsiyasi uzoq muddatda raqobatga yordam beradi. Kurz Garsiyaning tadqiqotlariga ko'ra, Ispaniya bank tizimida yashirin til birlashtirish gipotezasini rad etib, bozor kuchi va multimarket aloqalari soni o'rtasidagi salbiy munosabatni ko'rsatadi. Biroq, aloqalarning intensivligini hisobga olsak, natija butunlay o'zgaradi, chunki banklar o'rtasida til birlashtirish dalillari mavjud. Shu sababli Ispaniya bank tizimida banklar konsolidatsiya ta'siri juda kichik bo'lsada, amaldagi banklarning ustun mavqeini oshirish ta'siri tufayli bozor kuchining oshishiga olib keladi degan xulosani shakllantirgan⁵.

Kuinning tadqiqotlarida Xitoyda raqamlashtirishning bank faoliyatiga ta'sirini tekshirish bo'yicha empirik tadqiqot o'tkazilgan. Raqamli xizmatlarning jami indeksi bank raqobatiga sezilarli darajada ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlangan. Raqamlashtirish bank raqobatiga uchta vositachi omil orqali ta'sir qiladi: depozit effekti, kredit effekti va hamkorlik effekti kabi omillar aniqlangan. U panel ma'lumotlar modelidan foydalangan holda raqamli moliyaning banklar raqobatiga ta'sirini baholaydi. Raqamli xizmatlarning yetarli darajada rivojlanmaganligi banklararo raqobatga ta'sir qilmasligi mumkin degan xulosaga kelgan.⁶

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolada banklarning onlayn xizmatlari bozori va unda raqobat muhitining shakllanishi borasida nazariy amaliy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Banklarning raqamli xizmatlari bozoridagi holat va banklar o'rtasidagi raqobat atroflicha o'rganilib, O'zbekiston Respublikasi bank tizimiga oid statistik ma'lumotlar asosida tahlillar amalga oshirildi. Mazkur tadqiqot bo'yicha tahlillarda guruhlash, qiyosiy va tarkibiy tahlil, induksiya va deduksiya, analiz va sintez hamda boshqa usullardan foydalanilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki statistik ma'lumotlari, sharhlari va bank tizimiga oid amaliy ma'lumotlar asosida taqqoslama tahlillar amalga oshirilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mamlakat bank tizimining iqtisodiy sohasini samarali to'lov mexanizmlarini yaratish orqali rivojlantirish mumkin. Banklar xizmatlarini amalga oshirishda to'lov tizimlardan foydalanib, iqtisodiyotda tranzaksion xarajatlarini kamaytiradi hamda bank tizimi likvidligini ta'minlash va Markaziy bank tomonidan pul-kredit siyosatini amalga oshirishga yordam beradi.

Bugungi kunda zamonaviy to'lov texnologiyalari va masofaviy xizmatlar faol rivojlanishi banklarning masofaviy xizmatlarini rivojlantirishga zamin yaratmoqda. Banklar tomonidan joriy etilgan turli mobil ilovalar va boshqa onlayn kanallar orqali xizmatlar ko'rsatish rivojlanib bormoqda. Aholining kunlik faoliyati banklar bilan chambarchas bog'lanib bormoqda, jumladan, transport, aloqa xizmatlariga, bank kartalari orqali o'tkazmalar va boshqa shu kabilar mijozlarning kundalik hayotida foydalanilmoqda.

Banklarning plastik kartalari bilan amaliyotlarining kengayib borishi masofaviy xizmatlarni rivojlantirishning asosiy vositasi bo'lib xizmat etmoqda. Bank kartalarini mobil ilovalarga birlashtirish asosida banklarning aksariyat xizmatlaridan foydalanish imkoniyati yaratiladi. Shuningdek, to'lov terminallari va bankomatlar bank xizmatlarini sotishning muqobil kanallaridan hisoblanadi. Bugungi kunda banklar o'rtasida masofaviy onlayn xizmatlar bozorida o'z o'rniga ega bo'lish, mijozlarni jalb qilish va yuqori daromad olish maqsadida keskin raqobat kurashi bormoqda.

O'zbekiston Respublikasi bank xizmatlari bozorida onlayn xizmatlarning rivojlanishi an'anaviy xizmatlarga nisbatan ulushi ortib borayotganligidan ko'rish mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, banklar mobil ilovalarining funksional imkoniyatlari kengayib borishi mijozlarni masofaviy identifikatsiyalash zarurligini keltirib chiqardi. Natijada bugungi kunda ko'pgina tijorat banklarida onlayn identifikatsiyadan o'tish xizmatlari joriy etildi.

Banklarning masofaviy xizmatlari bozorini tahlil etishda banklar tomonidan chiqarilgan bank kartalari bo'yicha bozor ulushlarini tahlil etish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bank kartalari orqali mobil ilovalarga ulanish va bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlari yaratiladi.

5 Paula Cruz-García, Juan Fernández de Guevara, Joaquín Maudos / Bank competition and multimarket contact intensity / <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2020.102338>

6 Cuiyun Gao, Qian Wang Does digital finance aggravate bank competition? Evidence from China / <https://doi.org/10.1016/j.risaf.2023.102041>

1-jadval. O'zbekiston Respublikasi banklari tomonidan muomalaga chiqarilgan kartalar ulushining banklar kesimida o'zgarishi⁷(foizda).

Bank	31.12.19	31.12.20	31.12.21	31.12.22	31.12.23	2023-yilda 2019-yilga nisbatan o'zgarishi
Milliy bank	11,6	10,8	10,4	8,9	8,3	-3,3
Sanoatqurilishbank	4,9	5,2	5,9	5,8	5,1	0,2
Asaka bank	10,3	7,6	4,2	3,3	3,0	-7,3
Ipoteka bank	9,7	9,6	10,3	9,2	8,2	-1,5
Agrobank	12,3	12,0	12,5	11,5	9,6	-2,7
Xalq banki	18,8	23,5	20,8	20,3	23,6	4,8
BRB	3,3	2,7	1,7	1,8	1,4	-1,9
Hamkorbank	4,1	3,9	4,4	4,6	4,7	0,6
Aloqabank	2,1	2,9	4,0	3,8	3,7	1,6
Turonbank	2,9	2,4	2,1	1,9	1,4	-1,5
Mikrokreditbank	4,4	3,7	3,7	3,4	3,1	-1,3
Kapitalbank	3,3	2,9	2,1	1,9	1,6	-1,7
Ipak Yo'li bank	4,5	4,3	5,5	6,2	6,1	1,6
Infinbank	1,3	1,5	1,7	1,7	1,6	0,3
Oriyent Finans bank	1,1	1,2	1,7	1,7	1,5	0,4
KDB Bank Uzbekistan	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	-0,1
Trastbank	1,5	0,8	1,1	1,2	1,1	-0,4
Asia Alliance bank	1,3	1,2	1,0	1,1	1,0	-0,3
Davrbank	0,8	0,8	0,8	1,0	0,9	0,1
Garant bank	0,8	0,7	1,0	0,9	1,5	0,7
Universal bank	0,4	0,5	0,7	0,8	0,7	0,3
Ziraat bank	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0
Ravnaq-bank	0,1	1,3	2,2	2,5	2,3	2,1
Tenge Bank	0,0	0,0	0,1	0,3	0,9	0,9
Saderat bank	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Poytaxt bank	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0
Madad Invest bank	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Avo bank	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
TVS bank		0,0	1,1	2,4	4,3	4,3
Anor bank		0,0	0,5	3,3	4,0	4,0
Apelsinbank		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Smart bank					0,0	0,0
Apex bank					0,0	0,0
Hayot bank					0,0	0,0
Yangi bank					0,0	0,0
Jami	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	X

7 Ўзбекистон Республикаси Марказий банки статистик маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди.

Tijorat banklarining bank karta xizmatlar bozoridagi faoliyati va raqobat muhiti rivojlanib bormoqda. Yuqoridagi jadval ma'lumotlaridan 2023-yilning yakuni bo'yicha Xalq bankining bozordagi ulushi 23,6 foizni tashkil etib, mazkur bozordagi ulushning qariyb 25 foiziga egalik qilishini ko'rish mumkin. Bunda nafaqa pullari, kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam va boshqa ijtimoiy loyihalarni amalga oshirishda bank kartalari amaliyotining kengayib borishi bilan izohlanadi. Bank tizimiga so'ngi besh yillikda kirib kelgan Anorbank (raqamli bank) va TVS banklarning bank kartalari bozoridagi ulushi 2023-yil yakunida mos ravishda 4,0 va 4,3 foizni tashkil etib, bozorda o'z o'rnini mustahkamlab olganini ko'rish mumkin. Bunda davlat ulushi mavjud banklarning bank kartalari bozoridagi ulushining qisqarib borishi va boshqa mulk shaklidagi banklarning bozorda faol ish yuritayotganligi bilan izohlanadi.

Tahlilda davlat ulushi mavjud banklar va boshqa banklarni o'zaro taqqoslash orqali holatga aniq baho berish mumkin bo'ladi.

2-jadval. Tijorat banklarining muomaladagi bank plastik kartalarining davlat ulushi mavjud banklar va boshqa banklar kesimida o'zgarishi⁸(mln. dona).

Banklar toifasi	O'lchov birligi	31.12.19	31.12.20	31.12.21	31.12.22	31.12.23	2023-yilda 2019-yilga nisbatan o'zgarishi, marta
Davlat ulushi mavjud banklar	soni	12,4	16,2	16,6	19,7	26,0	2,1
	ulushi	60,2	63,0	61,1	57,5	56,2	-4,0
Boshqa banklar	soni	8,2	9,5	10,5	14,5	20,2	2,5
	ulushi	39,8	37,0	38,9	42,5	43,8	4,0
Jami	soni	20,6	25,7	27,1	34,2	46,2	2,2
	ulushi	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	X

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari tomonidan muomalaga chiqarilgan bank karta xizmatlar soni 2023-yilda 46,2 mln donani tashkil etgan va 2019-yilga (20,6 mln dona) nisbatan 2,2 barobarga oshgan. Shundan davlat ulushi mavjud banklarning muomaladagi bank plastik kartalari 2019 yilda 12,4 mln donani tashkil etgan bo'lsa, 2023-yilda 26mln. tani tashkil etib, tahlil davrida 2,1 martaga oshgan. Boshqa mulk shaklidagi banklarning muomaladagi kartalari soni tahlil davrida 2,5 martaga oshganligi, davlat ulushi mavjud banklarga nisbatan faolligi yuqori ekanligini ko'rish mumkin. Tahlil davrida bank kartalari xizmatlari bozori davrida davlat ulushi mavjud banklar 2023-yilda 2019-yilga nisbatan 4 foiz punktga kamayib, 60,2 foizdan 56,2 foizgacha kamaygan. Boshqa mulk shaklidagi banklarning ulushi esa 4 foizga oshgan va bunda asosiy raqamli banklarning kirib kelishi hamda onlayn xizmatlar bozorida o'rnini mustahkamlash maqsadida yangi bank texnologiyalarining kirib kelishi ijobiy ta'sir qilgan.

Bank plastik kartalari bozoridagi raqobat darajasini baholash maqsadida banklarning bozordagi ulushiga ko'ra toifalarga ajratib, tahlil davrida ularning o'zgarishini baholash orqali xulosalarni shakllantirish muhim hisoblanadi. Buning uchun banklarning ulushlari bo'yicha toifalarga ajratib, ularning o'zgarish tahlili amalga

8 Ўзбекистон Республикаси Марказий банки статистик маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди.

Banklar toifasi		31.12.19	31.12.20	31.12.21	31.12.22	31.12.23	2023-yilda 2019-yilga nisbatan o'zgarishi
A	Davlat ulushi mavjud banklar	1	1	1	1	1	0
B	Davlat ulushi mavjud banklar	2	2	3	1	0	- 2
	Boshqa banklar	1	0	0	0	0	- 1
C	Davlat ulushi mavjud banklar	0	1	1	2	3	3
	Boshqa banklar	0	1	1	1	2	2
D	Davlat ulushi mavjud banklar	5	4	4	4	4	-1
	Boshqa banklar	7	7	9	10	10	3
E	Davlat ulushi mavjud banklar	2	2	2	2	2	-
	Boshqa banklar	11	14	12	9	13	2
Jami		30	33	33	31	35	5

5 taga ko'payib, raqobat muhitining yaxshilanganligini ko'rish mumkin. Mazkur xizmatlar bozorida ulushi 1 foizdan kam bo'lgan banklar soni tahlil davrida 13 tadan 15 taga yetib bank tizimidagi banklar son jihatdan 40 foizdan ortig'i ushbu toifaga kirgan.

5-jadval. Masofaviy bank xizmatlar bozorida foydalanuvchilar soni o'zgarishi¹⁰(foiz).

Bank	31.12.19	31.12.20	31.12.21	31.12.22	31.12.23	2023-yilda 2019-yilga nisbatan o'zgarishi
Milliy bank	16,8	8,6	6,9	5,0	4,8	-12,1
Sanoatqurilishbank	8,1	11,8	13,3	16,0	14,3	6,2
Asaka bank	7,7	5,4	4,7	3,2	2,4	-5,3
Ipoteka bank	2,6	9,7	9,6	7,8	7,7	5,1
Agrobank	14,2	16,9	15,7	14,4	13,8	-0,4
Xalq banki	6,8	15,4	14,5	14,2	10,7	3,9
BRB	0,8	2,1	1,9	1,4	1,0	0,2
Hamkorbank	1,6	6,9	6,5	4,3	4,2	2,6
Aloqabank	1,0	2,7	2,5	2,4	3,8	2,8
Turonbank	2,6	1,5	1,3	1,1	1,3	-1,3
Mikrokreditbank	9,5	5,1	3,8	3,1	3,0	-6,5
Kapitalbank	1,5	1,6	1,7	2,3	3,0	1,5
Ipak Yo'li bank	5,7	4,1	5,1	5,0	5,5	-0,2
Infinbank	2,3	2,1	1,9	1,5	1,0	-1,3
Oriyent Finans bank	1,6	1,7	1,8	1,5	1,4	-0,2
KDB Bank Uzbekistan	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	-0,2
Trastbank	0,1	1,0	1,0	0,8	0,6	0,5
Asia Alliance bank	1,2	1,3	1,2	1,4	1,5	0,3
Davrbank	0,7	0,6	0,6	0,4	0,6	-0,1
Garant bank	11,0	0,5	0,4	0,3	0,3	-10,7
Universal bank	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4	0,0
Ziraat bank	3,3	0,1	0,2	0,1	0,2	-3,1
Ravnaq-bank	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
Tenge Bank	0,0	0,0	0,0	0,1	1,5	1,5
Saderat bank	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Poytaxt bank	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Madad Invest bank	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Avo bank	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
TVS bank		0,0	1,6	3,2	4,7	4,7
Anor bank		0,0	2,9	8,9	8,7	8,7
Apelsinbank		0,0	0,0	0,9	3,3	3,3
Smart bank					0,0	0,0
Apex bank					0,0	0,0
Hayot bank					0,0	0,0
Yangi bank					0,0	0,0
Jami	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	X

10 Ўзбекистон Республикаси Марказий банки статистик маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди.

5-jadval ma'lumotlarida banklarning masofaviy xizmat ko'rsatish tizimlaridan foydalanuvchi mijozlar soni o'zgarishi keltirilgan. Tahlil davrida yirik banklarning ulushlari qisqarishi yuz bergan bo'lsa, boshqa mulk shaklidagi xususiy banklarning mazkur bozordagi faolligi ortgan. Masalan, Anorbankning bozordagi ulushi 8,7 foiz mijozni qamrab olgani bankning raqamli xizmatlarni joriy etish jarayonlari yuqori sur'atda ekanligini ko'rsatmoqda.

Davlat ulushi bo'lgan Sanoatqurilishbankning bank masofaviy xizmatlardan foydalanuvchi mijozlar bozorida ulushi tahlil davrida oshgan bo'lib, 2019 yilga nisbatan 6,3 foizga oshgan. Bu esa Sanoatqurilishbankda yangi bank texnologiyalarining joriy etilishi jadal ekanligi va bankning asosiy maqsadlaridan biri ushbu yo'nalish bo'yicha ekanligini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, Xalq bankining masofaviy xizmatlardan foydalanuvchi mijozlar soni tahlil davrida 3,9 foizga oshgani ijobiy, ammo bankning so'nggi 4 yillik pasayishni namoyon etgani salbiy holat hisoblanadi. Xuddi shu singari Ipoteka bankida masofaviy xizmatlardan foydalanuvchi mijozlar salmog'i beqaror bo'lgan va tahlil davrida 5,1% ga o'sishga erishilgan. Aloqabank va Hamkorbankda mazkur yo'nalishda faoliyat yaxshi yo'lga qo'yilgani sababli mazkur banklardagi mijozlar salmog'i tahlil davrida mos ravishda 2,8 va 2,6 foizga o'sish kuzatilgan.

Tahlil davrida eng yuqori kamayish Milliy bankda kuzatilib, bankning masofaviy xizmatlaridan foydalanuvchi jismoniy va yuridik mijozlari 12,1 foizga kamaygan. Bank tomonidan yetarli choralar ko'rilmasa, kelgusida ushbu holat yanada kamayishni keltirib chiqarib, bank faoliyatida jiddiy holatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Bu kabi holatlar Asaka bankda 5,3 foizga, Mikrocreditbankda 6,5 foizga va Garant bankning bozordagi ulushi 10,7 foizga pasayishi kuzatilgan.

Tenge bankning mijozlar uchun masofaviy xizmatlarini rivojlantirish orqali mijoz bazasini oshirayotganligini ko'rish mumkin, ya'ni bank 2023-yilning o'zida ushbu bozordagi ulushini qariyb 1,5 foizga yetkazishi ijobiy hisoblanadi.

6-jadval. Masofaviy bank xizmatlardan foydalanuvchi jismoniy shaxs mijozlarning bank toifalari bo'yicha ulushlar taqsimoti¹¹.

Banklar toifasi		31.12.19	31.12.20	31.12.21	31.12.22	31.12.23	2023-yilda 2019-yilga nisbatan o'zgarishi
A	Davlat ulushi mavjud banklar	1	2	1	1		- 1
	Davlat ulushi mavjud banklar	1	1	2	2	3	2
B	Boshqa banklar	1					- 1
	Davlat ulushi mavjud banklar	3	2	2	1		- 3
C	Boshqa banklar	2	2	2	1	3	1
	Davlat ulushi mavjud banklar	2	4	4	5	4	2
D	Boshqa banklar	6	5	7	8	8	1
	Davlat ulushi mavjud banklar	4	2	2	2	3	-1
E	Boshqa banklar	10	15	13	11	14	4
	Jami	30	33	33	31	35	5

Tahlil davrida "A" toifaga kirgan, ya'ni masofaviy bank xizmatlardan foydalanuvchi jismoniy shaxs mijozlar bozordagi ulushi 15 foizdan yuqori davlat ulushi mavjud banklarida mavjud Sanoatqurilishbank 2023-yilgacha yetakchi bo'lgan bo'lsa, 2023-yildagi kamayish uning bozordagi o'rnini pasaytirgan. Tahlil davrida "V" toifadagi, 10-15 foizni tashkil etadigan banklar soni davlat ulushi mavjud banklar 2 taga ortgan bo'lsa, boshqa mulk shaklidagi banklarning soni 1 ta kamaygan.

"S" toifadagi banklar ulushining qisqarishi davlat ulushi mavjud banklarning qisqarishi hisobiga yuz bergan va ularning soni 2019-yilda 5 tani tashkil etgan bo'lsa, 2023-yil yakunida 3 ta qolgan va uchalasi ham boshqa mulk shaklidagi banklardan iborat. Bozordagi "D" toifadagi 1-5 foiz ulushga ega banklar sonining ortishi davlat ulushi mavjud banklar 2 ta va boshqa banklar 1 taga oshgani bilan izohlanadi.

11 Ўзбекистон Республикаси Марказий банки статистик маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди.

Tahlil davrida “Ye” toifaga kirgan, ya’ni bozordagi ulushi 1 foizdan kam bo’lgan banklar soni 14 tadan 17 taga qadar oshgan hamda ushbu 17 ta bankning jami bozordagi ulushi 4 foizni tashkil etgan.

Masofaviy bank xizmatlardan foydalanuvchi jismoniy shaxs mijozlarning soni 2019-yilda 946,3 mingtani tashkil etgan bo’lsa, 2023-yil yakunida 42,8 mlnga yetgan hamda tahlil davrida ushbu mijozlar soni 45 barobarga oshgan. Bunda bir mijoz bir vaqtning o’zida bir nechta bankning ilovalaridan foydalanishi hisobiga son jihatdan yuqori o’sish kuzatilgan.

Banklarning mobil ilova dasturlari orqali jismoniy shaxslarning masofadan turib onlayn tarzda amalga oshirgan operatsiyalari hajmi hisobot yilida 250,1 trln so’mni tashkil etdi. Banklar mobil ilovalari orqali amalga oshirilgan onlayn depozit operatsiyalari hajmi – 46,5 trln. so’m, onlayn konversiya amaliyotlari – 27,4 trln. so’m, onlayn mikroqarzarlar – 13,3 trln so’m va kreditlarni so’ndirish hajmi – 15,3 trln. so’mni tashkil etdi¹².

7-jadval. Masofaviy bank xizmatlardan foydalanuvchi yuridik shaxs mijozlarning bank toifalari bo’yicha ulushlar taqsimoti¹³.

Banklar toifasi		31.12.19	31.12.20	31.12.21	31.12.22	31.12.23	2023-yilda 2019-yilga nisbatan o’zgarishi
A	Davlat ulushi mavjud banklar			1	1	1	1
	Boshqa banklar	2	3	1	1		-2
B	Davlat ulushi mavjud banklar	2	2	3	3	4	2
	Boshqa banklar		1	1	1	1	1
C	Davlat ulushi mavjud banklar	5	4	4	4	3	-2
	Boshqa banklar	8	9	8	9	9	1
D	Davlat ulushi mavjud banklar	2	2	2	2	2	-
	Boshqa banklar	9	12	13	10	14	5
Jami		30	33	33	31	35	5

Masofaviy bank xizmatlardan foydalanuvchi yuridik shaxs mijozlarning “A” toifaga kirgan, ya’ni bozordagi ulushi 15 foizdan yuqori davlat ulushi mavjud banklarida mavjud Agrobankka tegishli bo’lib, uning bozoridagi ulushi 2023-yilda 15,1 foizni tashkil etgan. Tahlil davrida Agrobankning ulushi 13,9 foizdan 15,1 foizga qadar oshgan. “V” toifadagi, bozordagi ulushi 10-15 foizni tashkil etadigan banklar soni davlat ulushi mavjud banklar 2 taga va boshqa mulk shaklidagi banklarning soni 1 ta kamayishi hisobiga jami 3 taga kamaygan. Tahlil davrida “S” toifaga kiruvchi banklar soni jami 3 taga oshgan bo’lib, 2023-yil yakunda davlat ulushi mavjud banklar 4 ta va boshqa banklar 1 tani tashkil etgan.

Tahlil davrida banklarning masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchi yuridik shaxs mijozlari oshib borgan va 2023-yilda 1 339 mingtadan oshgan. Bu esa 2019-yildagi 619 mingta mijozga nisbatan 2023-yilda 2,2 barobarga ortganligini ko’rsatadi.

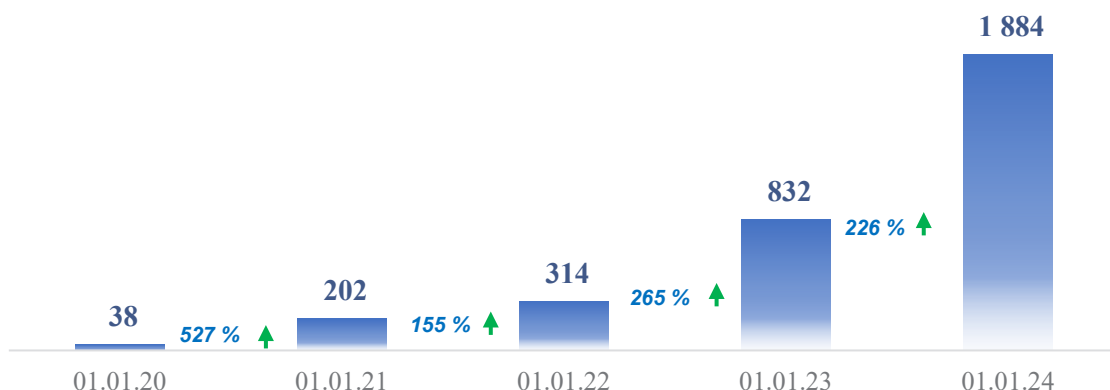
Mamlakatimizda aholi uchun bank xizmatlarini (omonat va konversiya amaliyotlari, mikroqarzar olish, bank kartasiga buyurtma berish, identifikatsiyadan o’tish) onlayn rejimda bajarish imkoniyati, tadbirkorlik subyektlari uchun esa to’lovlarni hisob-kitob terminallaridan tashqari QR-kod, NFC va boshqa kontaktsiz to’lov texnologiyalarini qo’llagan holda qabul qilish rivojlanib bormoqda.

¹² Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг 2023 йил учун йиллик ҳисоботи маълумотлари. / <https://cbu.uz/upload/medialibrary/c2e/jcu9sa4tbwawr6xfqqnyn4ivpbc7s2l1/Yillik-hisobot-2024.pdf>

¹³ Ўзбекистон Республикаси Марказий банки статистик маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди.

Mobil ilovalari orqali foydalanuvchilar sonini alohida banklar misolida tahlil qilish va uning bank daromadligiga ta'sirini baholash muhim hisoblanadi. AT Aloqabankning "Zoomrad" mobil ilovasi foydalanuvchilari o'zgarishini ko'rib chiqamiz.

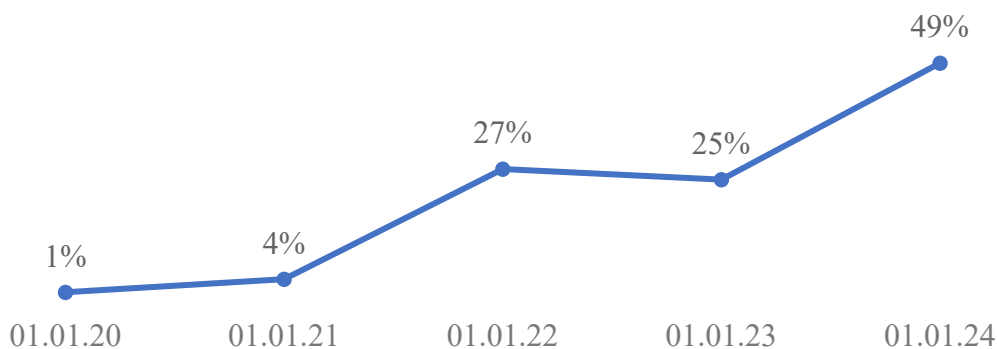

1-rasm. AT Aloqabankning Zoomrad ilovasi aktiv foydalanuvchilar soni o'zgarishi¹⁴, (ming birlik).

AT Aloqabankning "Zoomrad" mobil ilovasi aktiv foydalanuvchilari soni 2024-yil 1-yanvar holatiga 1,9 mln foydalanuvchiga yetgan va o'tgan yilning mos davriga nisbatan 226 foizga o'sgan. "Zoomrad" mobil ilovasi bugungi kunda bank tizimidagi foydalanuvchilar va yuklanishlar soni bo'yicha reytingi yuqori ilova hisoblanadi.

Shuningdek, AT "Aloqabank"da bank to'lov tizimlarini "Sello" savdo maydonchasi (marketpleys) bilan integratsiya qilinib, ishlari yakunlangan. "Sello" savdo maydonchasining barcha onlayn to'lovlari bankning maxsus moduli orqali amalga oshirilmoqda. 2023 yil iyulida AT "Aloqabank"ning "Zoomrad" mobil ilovasida "Sello" savdo maydonchasi tovarlarini xarid qilish imkoniyati yaratildi.

AT "Aloqabank"ning "Zoomrad" mobil ilovasidan foydalanuvchi mijozlarning jami chakana mijozlar tarkibidagi o'zgarishidan uning qay darajada rivojlanishiga baho berish mumkin bo'ladi.

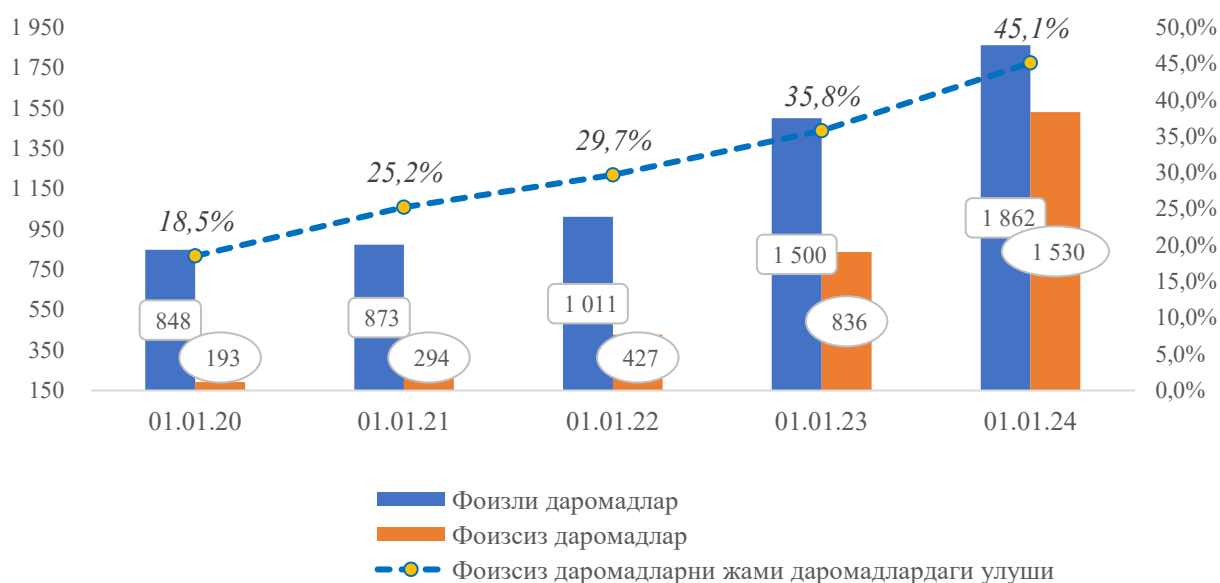
2-rasm. AT "Aloqabank"ning Zoomrad foydalanuvchilarining jami chakana mijozlar tarkibidagi ulushi dinamikasi¹⁵, (foizda).

Bankning "Zoomrad" mobil ilovasidan foydalanuvchi mijozlarning jami chakana mijozlar tarkibidagi o'zgarishi 2024-yil 1-yanvar holatiga

50 foizga yetgani, ya'ni jami mijozning qariyb yarmini tashkil etishi ijobiy hisoblanadi va bu shiddat bilan o'sib bormoqda. Natijada bankning foiz daromadlari salmog'iga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bank xizmatlari bozorida raqobat kurashi sharoitida yuqori samaradorlikni ta'minlash maqsadida foizsiz daromatlarni oshirish talab etiladi. Banklarning foizsiz daromadlari kamida 40 foiz bo'lishi kelgusida bank xizmatlar bozoridagi yuqori samaradorlikni ta'minlashi mumkin.

¹⁴ AT Aloqabank hisobot maълumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

¹⁵ AT Aloqabank hisobot maълumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

3-rasm. AT "Aloqabank"ning foizsiz daromadlarining jami daromadlar tarkibidagi ulushi dinamikasi¹⁶, (mlrd. so'mda).

Jumladan, AT Aloqabankning 2024-yil uchun mo'ljallangan Bank-rejasiga muvofiq bank daromadini 1,23 barobarga o'sishini ta'minlagan holda jami 4 191 mlrd. so'mga yetkazish rejalashtirilgan bo'lsa, foizsiz daromatlari 1 650 mlrd. so'mni tashkil etishi rejalashtirilgan. Bankning moliyaviy natijalari tahlili asosida foiz daromadlarning jami daromadlaridagi ulushi 2024-yil yanvar holatiga 45,1 foizni tashkil etdi. Buning natijasida bankning samaradorlik ko'rsatkichlari ortishiga erishildi. Xususan, bankning 2023-yil bo'yicha kapital rentabelligi 28,4 foizni va aktivlar rentabelligi 3,7 foizni tashkil etdi. Natijada bankning 2023-yil yakuni bo'yicha olgan sof foydasi 607 mlrd. so'mni tashkil etdi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqotlar va tahlillar natijasida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

1. Banklarning masofaviy onlayn xizmatlari mijozlar uchun bank xizmatlari va mahsulotlarini solishtirishni osonlashtiradi, banklar xizmatlari bozorida raqobatni kuchaytiradi hamda banklarga yangi bozorlarga chiqish va shu orqali ularning geografik qamrovini kengaytirish imkonini beradi.

2. Tijorat banklarining masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish foizsiz daromadlarni oshirishning muhim manbai hisoblanadi. Masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish orqali mijoz bazasini kengaytirish va bankning operatsion xarajatlarini kamaytirish imkonini beradi.

3. Banklarning masofaviy xizmatlari mijozlar uchun bir qator qulayliklar va banklar uchun yangi biznes imkoniyatlarini taqdim etishi mumkin bo'lsada, banklarda risklarni ortishining asosiy omillaridan biri bo'lib qoladi.

4. Onlayn xizmatlarning ijobiy tomonlari bilan birga salbiy jihatlari bo'lib, bank xizmatlarini taqdim etishda yangi texnologiyaga tayanish kiberxavfsizlik va tizim xavfsizligini ta'minlash asosiy vazifa bo'lib qoladi. Xavfsizlikka tahdidlar tashqaridan kelib chiqadi, ma'lumotlarning xavfsizligi va maxfiyligini, shuningdek, tizim va ma'lumotlarning yaxlitligini kafolatlash uchun banklarda zarur dasturiy yechimlar bo'lishi talab etiladi. Bundan tashqari, bankning xavfsizligini va tizimni buzish bank obro'siga putur yetkazib, bank qanchalik onlayn xizmatlar ko'rsatish tarmog'ini kengaytirgan bo'lsa, reputatsiya riski shunchalik katta bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Anna Omarini The Changing Landscape of Retail Banking and the Future of Digital Banking https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-16-7830-1_8.
2. Risman A., Mulyana B., Silvatika B. and Sulaeman A. (2021). The effect of digital finance on financial stability. 11(7), 1979–1984. doi:10.5267/j.msl.2021.3.012.

¹⁶ AT Aloqabank hisobot ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

3. Paula Cruz-García, Juan Fernández de Guevara, Joaquín Maudos / Bank competition and multimarket contact intensity / <https://doi.org>
4. Cuiyun Gao, Qian Wang Does digital finance aggravate bank competition? Evidence from China / <https://doi.org>
5. Интернет маълумотлари:
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 12 майдаги “2020-2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида”ги ПФ-5992-сон Фармони. <https://lex.uz>
7. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ҳисобот маълумотлари.
8. www.cbu.uz
9. www.lex.uz

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 8

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

